

Juryrapport

Toen in 1981 de Aleida Schot Stichting de jury verzocht een voordracht te doen voor de prijs die dat jaar voor de eerste keer werd toegekend, is er een inventarisatie gemaakt van recente vertalingen uit de Slavische talen.

Het bleek dat er aan het eind van de jaren zeventig regelmatig en ook betrekkelijk veel was vertaald. Niet zo veel als uit de Engels / Amerikaanse, Duitse en Franse literatuur, maar toch beduidend meer dan uit bijvoorbeeld de literatuur van Scandinavië of Italië. Van de Slavische literatuur namen, zoals te verwachten viel, de vertalingen uit het Russisch de grootste plaats in, vervolgens kwamen Tsjechisch en Pools, daarna Bulgaars en Joegoslavisch. Het merendeel van de vertalingen lag op het gebied van het contemporaine proza.

Het hier geschetste beeld heeft zich in de afgelopen twee jaar niet wezenlijk gewijzigd. Het gemiddeld aantal verschenen titels per jaar is iets kleiner geworden (van circa 20 naar 15) doordat de bezuinigingen de uitgeverijen niet onberoerd hebben gelaten: door de gedwongen voorzichtiger koers zijn sommige vertaalprojecten uitgesteld of van het programma gevoerd.

Ook in deze periode is verreweg het meeste van wat er op het gebied van de Slavische literatuur is verschenen vertaald uit het Russisch. Verheugend is de geleidelijke opmars van het Pools. Lange tijd is er in Nederland nauwelijks iets rechtstreeks uit het Pools vertaald – de schrijver Gombrowicz bijvoorbeeld is via het Frans in het Nederlands vertaald –, maar nu zijn er weer een paar vertalers actief die de taal en de rijke literatuur van Polen goed blijken te kennen. Zij spelen alert in op de huidige belangstelling voor dit land die onder meer is gevoed door de politieke situatie en het toekennen van de Nobelprijs voor literatuur aan de Poolse schrijver Czesław Miłosz.

De belangstelling voor Polen is enigszins ten koste gegaan van Tsjechoslowakije. Na het topjaar 1980, waarin veel vertalingen uit het Tsjechisch zijn verschenen, leverden de twee volgende jaren minder op. De Bulgaarse en Joegoslavische literatuur blijven in Nederland nagenoeg terra incognita. Vooral wat Joegoslavië betreft is dat jammer, aangezien dat land kan bogen op een bloeiende literatuur. Hier wreekt zich het feit dat er geen vertalers blijken te zijn die zich voor deze literatuur willen of kunnen inzetten. Vaak zijn de kleinere taalgebieden afhankelijk van een paar of soms zelfs maar één vertaler. Wanneer die ontbreken blijft een hele literatuur, hoe interessant die ook moge zijn, onbekend.

Wat de Russische literatuur betreft is er aan vertalers geen gebrek. Naast de oudere garde, die nog steeds een belangrijke bijdrage levert, is er een jongere groep naar voren gekomen, die het grootste deel van de vertaalproductie van de afgelopen twee jaar voor zijn rekening heeft genomen. Daarbij profileerden zich vertalers en vertaalsters die twee jaar geleden nog niets of nagenoeg niets van zich hadden laten zien. Opmerkelijk was het hoge peil van de vertalingen. Dit deed de jury besluiten de laureaat, net als twee jaar geleden, te zoeken onder de vertalers uit het Russisch.

Graag had de jury dit jaar een poëzievertaling bekroond. We waren echter van oordeel dat de verschenen vertalingen van poëzie kwalitatief iets achter bleven bij die van proza. Daarom is de keuze weer gevallen op een vertaling van Russisch proza.

De uiteindelijke beslissing is genomen na een zorgvuldige bestudering en vergelijking van de verschillende teksten. De jury stond daarbij voor een niet eenvoudige opgave. Zij had te maken met een grote groep vertalers wier werk, zoals gezegd, goed was en bovendien zeer heterogeen van aard. Het omvatte essays, satirisch-filosofische verhandelingen, memoiren, toneel, humoristische schetsen, verhalen over de strafkampen, dorpsromans en romans over de intelligentsia. Dat de jury tenslotte Jan Robert Braat heeft verkozen is te danken aan de perfecte manier waarop hij het stilistisch en inhoudelijk moeilijke werk van de romanschrijver Joeri Trifonov in het Nederlands heeft overgebracht. Trifonov, die niet lang geleden op 56-jarige leeftijd is overleden, kan beschouwd worden als een van de interessantste Russische schrijvers van deze tijd. Hij debuteerde met een roman die ideologisch volkomen in de haak was en hem zelfs een Stalinprijs opleverde, maar langzamerhand ontwikkelde hij zich in een richting die hem steeds verder wegvoerde van het officieel voorgeschreven socialistisch realisme. In zijn latere werk – en met name in de twee door Braat vertaalde romans – geeft Trifonov een beeld van de Russische intelligentsia in de grote steden. Op een psychologisch volstrekt aanvaardbare en invoelbare manier behandelt hij hun problemen: woonomstandigheden, huwelijk, werk. Deze spelen in hun leven een grote rol, maar belangrijker nog zijn bepaalde morele aspecten die in verband staan met hun verleden. De hoofdpersonen van beide romans bevinden zich namelijk in een impasse, hun toekomst is geblokkeerd en ze worden geobserveerd door herinneringen. Ze hopen dat ze hierin een verklaring kunnen vinden voor de frustraties van het heden. Of, zoals Trifonov zegt: ‘Ze zoeken de draden die het verleden zowel met een nog verder verleden als met de toekomst verbinden.’

De auteur suggereert dat er in hun vroeger leven sprake was van een fout of een schuld: tegen hun wil zijn zij verstrikt geraakt in situaties waarin zij zich alleen konden handhaven als zij meehuilden met de wolven in het bos. Zij stonden telkens voor de keuze ofwel hun geweten het zwijgen op te leggen en zich aan te passen aan de ideologische normen – wat voor hen het voordeligst was – ofwel de stem van het geweten te volgen, in de wetenschap dat dit hen materieel zou schaden en zelfs tot hun fysieke ondergang kon leiden. Dit proces van geleidelijke inkapseling – waaraan slechts weinigen weerstand bieden – wordt door Trifonov meesterlijk uitgebeeld.

Doordat in zijn werk de problematiek van de intelligentsia zo nauw verweven is met het politieke systeem, balanceerde Trifonov voortdurend op de rand van wat officieel was toegestaan en wat niet. Dat zijn boeken toch in de Sovjetunie mochten verschijnen was waarschijnlijk te danken aan zijn omzichtige manier van uitdrukken: er wordt meer tussen de regels gesuggereerd dan rechtstreeks gezegd. Hij kon daarbij rekenen op lezers die de situatie kenden en aan een half woord voldoende hadden. Een enkel voorbeeld ter illustratie: In *Het andere leven* wordt de oorzaak van het conflict tussen de historicus Sergej en zijn superieuren nooit helemaal uit de doeken gedaan. Zij verwerpen het plan van zijn dissertatie – een onderzoek naar de

medewerkers van de Tsaristische geheime politie –, maar trachten tegelijkertijd zijn archiefmateriaal in handen te krijgen. Als hij dit weigert eisen zij zijn ontslag. De metafoor ‘het openen der graven’ die Sergej voor zijn methode gebruikt geeft echter een aanwijzing: deze suggereert een openheid die beslist niet kenmerkend is voor de officiële benadering. Sergej weigert in feite elk compromis dat tot een vervalsing van de geschiedenis zou leiden. Hier ligt de verborgen wortel van het conflict.

Maar de auteur laat het aan de lezers over de juiste gevolgtrekking te maken, een opgave die uiteraard gemakkelijker is voor de lezers in zijn eigen land dan daarbuiten. Zijn ‘esopische taal’ stelt dan ook hoge eisen aan een vertaler die deze romans voor een westers publiek toegankelijk wil maken. Kennis van het Russisch is niet voldoende, hij moet ook de subtiële toespelingen ontdekken en weergeven. Wanneer hij hier niet in slaagt loopt hij gemakkelijk het gevaar onbegrijpelijk te worden of een belangrijk deel van de inhoud te laten wegvallen.

Het is de verdienste van Braat dat hij het suggestieve Russisch van Trifonov in een even suggestief Nederlands heeft omgezet. Zijn stilistische beheersing van het Nederlands, zinsbouw en woordkeus, is voortreffelijk; hij benadert daarmee dicht de sfeer van het origineel.

Zijn talent blijkt ook uit enkele andere, kortere vertalingen die de jury onder ogen zijn gekomen, zoals ‘De heer uit San Francisco’ van Boenin en enkele gedichten, onder andere de eerste strofen van *Jevgeni Onegin* van Poesjkin en poëzie van Achmatova.

Poesjkin, Achmatova, Boenin, Trifonov. De zeer heterogene werken van deze dichters en schrijvers eisten van de vertaler het gebruik van een steeds totaal ander stilistisch register. Dat Braat hiertoe in staat is is een bewijs van zijn kracht en veelzijdigheid als vertaler.

Op grond van deze redenen heeft de jury besloten Jan Robert Braat voor te dragen voor de Aleida Schotprijs 1983.